

**PROCEDURA UZNANIA KOŚCIOŁA LUB ZWIĄZKU
WYZNANIOWEGO W TRYBIE ART. 115 KONSTYTUCJI
RZECZPOSPOLITEJ POLSKIEJ Z 1921 R.
NA PRZYKŁADZIE USTAWY O RELACJI PAŃSTWO
Z KARAIMSKIM ZWIĄZKIEM RELIGIJNYM**

**THE PROCEDURE FOR RECOGNISING
A CHURCH OR RELIGIOUS ASSOCIATION UNDER
ARTICLE 115 OF THE 1921 CONSTITUTION
OF THE REPUBLIC OF POLAND AS EXEMPLIFIED
BY THE ACT ON RELATIONS BETWEEN THE STATE
AND THE KARAITE RELIGIOUS ASSOCIATION**

Ks. dr hab. Mieczysław Różański, prof. UWM

Uniwersytet Warmińsko-Mazurski w Olsztynie, Polska
e-mail: mieczyslaw.rozanski@uwm.edu.pl; <https://orcid.org/0000-0003-3345-1740>

Abstrakt

Konstytucja II Rzeczypospolitej Polskiej z 1921 r. wprowadziła w art. 115 możliwość uznania kościoła lub związku wyznaniowego, które funkcjonowało na terenie państwa. Sformułowania zawarte w artykule nie były precyzyjne. Zgodnie z jego treścią prawodawca wprowadził konieczność porozumienia się z władzami kościoła lub związku wyznaniowego, akceptacji przepisów regulujących jego funkcjonowanie na terenie II Rzeczypospolitej oraz przeprowadzenie procedury legislacyjnej nadającej status prawny temu kościołowi lub związkowi wyznaniowemu. Artykuł opisuje praktyczną realizację wskazanej wyżej procedury na przykładzie karaimeńskiego związku wyznaniowego, którego ustawa uchwalona została w 1936 r.

Słowa kluczowe: II Rzeczpospolita Polska, Konstytucja z 1921 r., związki religijne, Karaimeński Związek Religijny

Abstract

Article 115 of the 1921 Constitution of the Second Polish Republic introduced the possibility of recognising a church or religious association operating within the country. The wording of the article was not precise. According to its content, the legislator introduced the need to reach an agreement with the authorities of the church or religious association, to accept the regulations governing its operation in the Second Polish Republic, and to carry out a legislative procedure granting legal status to that church or religious association. The article describes the practical implementation of the above-mentioned procedure on the example of the Karaite religious association, whose statute was passed in 1936.

Keywords: Second Polish Republic, 1921 Constitution, religious associations, Karaite Religious Association

Wprowadzenie

Po odzyskaniu przez Polskę niepodległości w 1918 r. na jego terenie funkcjonowało wiele kościołów i związków wyznaniowych, w których sytuacja prawna była niejednolita. Wynikała ona z różnorodności ustawodawstwa państw zaborczych wobec związków religijnych i różnego ich statusu prawnego. Aby ujednolicić sytuację prawną związków religijnych w Konstytucji marcowej z 1921 r.¹ ustrojodawca w art. 115 zawarł możliwość uznania prawnego istniejącego już kościoła lub związku wyznaniowego. Zawarte w tym artykule sformułowania miały charakter ogólny i Ministerstwo Wyznań Religijnych i Oświecenia Publicznego opracowało procedurę przeprowadzenia rokowań w celu porozumienia się ze związkiem religijnym. Jego konsekwencją było uznanie przez władze państwowe statutu i przeprowadzenie procedury legislacyjnej ustawy określającej zasady relacji pomiędzy kościołem lub związkiem wyznaniowym. Wszystkie te działania odbywały się w ramach konsensusu pomiędzy władzami państwowymi a przedstawicielami kościoła lub związku wyznaniowego.

Celem artykułu jest ukazanie, w oparciu o dokumentację archiwalną przechowywaną w Archiwum Akt Nowych w zespole Ministerstwa Wyznań i Oświecenia Publicznego², w jaki sposób zrealizowano procedurę uznania

¹ Ustawa z dnia 17 marca 1921 r. Konstytucja Rzeczypospolitej Polskiej, Dz. U. Nr 44, poz. 267 [dalej: Konstytucja marcowa].

² [dalej: AAN, MWRiOP].

związku religijnego w trybie art. 115 Konstytucji marcowej na przykładzie Karaïmskiego Związku Religijnego, którego ustawa uchwalona została w 1936 r. Artykuł opracowano w oparciu o metodę formalno-dogmatyczną i historyczno-prawną.

1. Karaïmi

Karaïmi powszechnie nazywa się przedstawicieli grupy etnicznej lub narodowościowej oraz wyznawców religii karaïmskiej [Wysoczański i Pietrzak 1997, 397]. Religia karaïmska wyłoniła się z religii żydowskiej (judaizmu) w VIII w., a twórcą jej podstawowych założeń był Anan ben David z Basry (754-775) [Zajączkowski 2003, 3]. Jego uważa się za głównego organizatora i twórcę tej religii. Dokonał tego poprzez zjednoczenie wokół siebie opozycji, która sprzeciwiała się tendencjom polegającym na uzupełnianiu Starego Testamentu i wzrostowi znaczenia Talmudu. Głosił, że każdy żyd powinien studiować Pisma Hebrajskie jako jedyne źródło prawdziwej religii oraz nie powinien mieć względu na Talmud i nowe interpretacje rabinów. Nauczał, że nie wolno nic dodawać ani nic odejmować pismach natchnionych, czyli nie wolno dokonywać żadnych zmian w treści Pisma św. [Pełczyński 1995, 10; Możdżonek 2007, 268]. Podał także podstawowe dogmaty religii karaïmskiej. Są one następujące: świat został stworzony z niczego przez jedyn i niematerialny Byt; przykazania Boskie zostały objawione przez Mojżesza i Proroków; każdy wierzący musi sam studiować Pismo Święte w języku oryginału (wszystkie tłumaczenia są mniej lub bardziej obciążone interpretacją tłumacza); trzeba czekać na zbawiciela Mesjasza; zmartwychwstanie umarłych [Gąsiorowski 2008, 86-88; Baszak 2015, 129].

Karaïmi jako prąd religijny rozprzestrzenił się w Syrii, Palestynie, Egipcie, Afryce Północnej, Bizancjum, Persji i w państwie Chazarów. Na ziemiach polskich Karaïmi pojawili się w XIII-XIV w. Najpierw na ziemiach księstwa halicko-wołyńskiego, a w 1397 r. Wielki Książę Litewski Witold sprowadził ich na Litwę, aby stanowili załogę, której zadaniem była ochrona zamku w Trokach oraz stanowili gwardię osobistą księcia [Tyszkiewicz 2012, 18-23]. Kazimierz Jagiellończyk będąc Wielkim Księciem Litewskim nadał karaïmom trockim w 1441 r. prawo magdeburskie wraz z przywilejem własnego samorządu. Był to jedyny przypadek nadania takiego przywileju ludności niechrześcijańskiej. Dzięki temu przywilejowi zostali wyłączeni spod jurysdykcji władz

miasta. Władzę administracyjną i sądowniczą sprawował ich własny wójt, który był odpowiedzialny przed księciem. Przywilej ten potwierdzali i rozszerzali późniejsi władcy [Gąsiorowski 2008, 227-33]. W okresie staropolskim Karaimi trudnili się przeważnie rolnictwem, drobnym handlem i rzemiosłem. Spełniali także obowiązek obrony kraju, zwłaszcza podczas wojen tureckich. Wypełniali ważne funkcje w misjach politycznych do Złotej Ordy. Posługiwali się językiem kipczackim i czagatajskim dzięki czemu mogli kontaktować się z współwyznawcami w Iranie i Bliskim Wschodzie. Zajmowali się korespondencją dyplomatyczną, handlem, poselstwem oraz pośrednictwem w procesie wykupywania z niewoli ludności, która uprowadzona została podczas najazdów tatarskich [Tenże 2012, 26-33; Pilecki, 2012, 40].

Po rozbiorach w granicach państwa polskiego – w II Rzeczypospolitej funkcjonowały na jej terytorium trzy gminy karaimskie, z terenów byłego zaboru rosyjskiego – w miastach litewskich – Wilno, Troki i Łuck. Podstawy prawne ich działania stanowiły art. 1261-1298, t. XI, cz. 1 Zbioru Praw byłego Cesarstwa Rosyjskiego [Wróblewska 2014, 137] oraz jedna gmina z terenów byłego zaboru austriackiego – w Haliczu, która według prawa austriackiego uznawana była za gminę wyznaniową żydowską o odmiennym zabarwieniu. Działała ona na podstawie własnego statutu, który został nadany gminie przez władze austriackie w oparciu o § 28 ustawy z 21 marca 1890 r. o urządzeniu zewnętrznych stosunków prawnych Izraelickiego społeczeństwa religijnego [Sawicki 1937, 198-99]. Karaimi w okresie II Rzeczypospolitej stanowili społeczność liczącą ok. 1000-1500 osób [Chałupczak i Browarek 1998, 233].

2. Konstytucyjne uznanie kościoła lub związku wyznaniowego

Uchwalona 17 marca 1921 r. Konstytucja zawierała cały szereg norm prawnych dotyczących funkcjonowania kościołów i związków wyznaniowych znajdujących się na jej terenie. Art. 115 jako norma programowa, dotyczyła uznania przez władze państwowe związku wyznaniowego. Sformułowany został następująco: „Kościoły mniejszości religijnych i inne prawnie uznane związki religijne rządzą się same własnymi ustawami, których uznania Państwo nie odmówi, o ile nie zawierają postanowień, sprzecznych z prawem. Stosunek Państwa do tych Kościołów i wyznań będzie ustalany

w drodze ustawowej po porozumieniu się z ich prawnymi reprezentacjami”. Treść tego artykułu nie został zmieniony w Konstytucji z 1935 r.³

Zawartość merytoryczna wskazanego art. 115 Konstytucji marcowej stanowi w sposób ogólny procedurę zawarcia ustawy dotyczących relacji państwa ze związkiem religijnym⁴. Aby dokonać zalegalizowania działania takiego kościoła mniejszości religijnej lub związku wyznaniowego konieczne były dwa odrębne akty prawne. Pierwszym z nich był statut kościoła lub związku wyznaniowego, który zawierał w sobie doktrynę, ustrój wewnętrzny i organizację wyznania. Statut ten powinien zostać przedstawiony przez władze związku wyznaniowego stronie państwowej i zostać przez nią uznane. Treść omawianego artykułu nie wskazywał na to, który z organów państwa powinien uznać statut kościoła lub związku wyznaniowego, dlatego przyjęto zasadę, że w indywidualnych aktach ustawodawczych, w których regulowane są relacje państwa do poszczególnych wyznań powinny zostać wskazane odpowiednie organy państwa, które powołane były do uznania statutu wewnętrznego kościoła lub związku wyznaniowego. Po określeniu odpowiednich stron postępowania powinna być wskazana podstawa prawna i kompetencje właściwego organu państwowego, aby mogło nastąpić wydanie formalnego aktu prawnego uznającego status danego kościoła lub związku wyznaniowego. Status ten powinien zostać przedłożony kompetentnemu organowi państwa zanim rząd wystąpi do władzy ustawodawczej z projektem ustawy określającym relację, ponieważ dla ważności wydania ustawy konieczny jest statut związku religijnego, który powinien mieć wcześniejszą aprobatę rządu⁵.

Drugim aktem normatywnym była ustawa państwowa, która regulowała stosunek państwa do danego kościoła lub związku wyznaniowego. Wydanie takiej ustawy powinno nastąpić po porozumieniu się ze stroną reprezentującą dany kościół lub związek wyznaniowy. Istotne było stwierdzenie zawarte w art. 115 „porozumienie się z ich prawnymi reprezentacjami”. Zakres pojęciowy tego sformułowania obejmował następujące elementy porozumienia: 1) zgodne oświadczenia woli – strony muszą złożyć zgodne ze sobą oświadczenia woli dotyczące omawianych zagadnień; 2) dobrowolność – decyzja

³ Ustawa konstytucyjna z dnia 23 kwietnia 1935 r., Dz. U. Nr 30, poz. 227.

⁴ Pojęcie związku religijnego i związku wyznaniowego jest w dzisiejszym rozumieniu tych pojęć synonimiczne.

⁵ AAN, MWRiOP, sygn. 1463, s. 212.

o zawarciu porozumienia musi być dobrowolna, bez nacisków czy presji jednej ze stron postępowania; 3) wzajemne zrozumienie – porozumienie oznacza wzajemne zrozumienie między stronami co do treści i konsekwencji ich decyzji; 4) skutek prawny – porozumienie stanowi dwustronną czynność prawną, która ma wiążący skutek, jeśli strony zgadzają się na jej warunki i dokonają ich podpisu.

Ze wzajemnego związania aktów – statutu i ustawy wynika konieczność uprzedniego uzgodnienia pomiędzy stronami – państwem i danym wyznaniem statutu i ustawy. Uzgodnienie takie mogło być osiągnięte jedynie na drodze rokowań pomiędzy przedstawicielami władzy wykonawczej państwa a przedstawicielami danego kościoła lub związku wyznaniowego. Rokowania te dotyczyć musiały jednocześnie dwóch przygotowywanych aktów prawnych: statutu i ustawy, dlatego, że oba akty dopełniały się wzajemnie i były ze sobą ściśle powiązane.

Zgodnie z dokumentem *pro memoria* opracowanym przez Ministerstwo WRiOP dopiero po odbyciu wskazanego wyżej cyklu rokowań poufnych można uznać, że projekty obu aktów są przygotowane, że mogą być uznane za oficjalne, aby rozpoczęta została dalsza procedura na drodze uzgodnień międzyministerialnych. Po tym etapie może nastąpić paraflowanie projektów przez obie zainteresowane strony: ministra WRiOP i danego kościoła lub związku wyznaniowego⁶.

Jak wyjaśniało ministerstwo WRiOP akty powinny składać się z następujących etapów: 1) powołany przez ministra WRiOP urzędnik – Dyrektor Departamentu Wyznań na własną rękę prowadzi rokowania dotyczące treści poszczególnych artykułów statutu i ustawy z reprezentacją danego kościoła lub związku wyznaniowego; 2) Dyrektor Departamentu Wyznań i reprezentacja danego kościoła lub związku wyznaniowego dochodzi do obopólnego uzgodnienia poglądów. Rezultat wspólnych rokowań przyjmuje formę przedwstępnego projektu statutu i ustawy; 3) Dyrektor Departamentu Wyznań przedkłada poufnie projekty statutu i ustawy zainteresowany ministrom w celu zgłoszenia do nich uwagi; 4) Dyrektor Departamentu Wyznań w drodze rokowań z reprezentacją danego kościoła lub związku wyznaniowego ustala ostateczny tekst projektu statutu i ustawy⁷.

⁶ AAN, MWRiOP, sygn. 1463, s. 212-16.

⁷ AAN, MWRiOP, sygn. 1463, s. 114-15.

Ostatnią fazą procedury było formalne uznanie reprezentacji danego kościoła lub związku wyznaniowego i przedłożenie statutu ministrowi WRiOP z prośbą o jego uznanie w myśl art. 115 Konstytucji marcowej. Natomiast ze strony ministra WRiOP uznanie danego kościoła lub związku wyznaniowego powoduje wystąpienie do władzy ustawodawczej o uchwalenie ustawy uprzednio uzgodnionej z prawną reprezentacją wyznania.

Procedura ta zastosowana została w procesie uchwalania ustawy o stosunku państwa do Karaïmskiego Związku Religijnego w Polsce⁸.

3. Etapy przygotowujące akty normatywne w Ministerstwie Wyznań Religijnych i Oświecenia Publicznego

Początki prac nad ustawą o stosunku państwa do Karaïmskiego Związku Religijnego związane były z listem Hachana karaïmskiego w Polsce skierowanego do Ministerstwa WRiOP z dnia 29 listopada 1928 r. [Kobecki 1924, 7; Zajączkowski 1937-1938, 73; Wróblewska 2014, 137; Resler 2016, 128]⁹. W piśmie tym Hachan przekazał opracowany przez karaïmski Zarząd Duchowny projekt ustawy do rozpatrzenia przez Ministerstwo WRiOP¹⁰. Przekazany projekt przepisów został skierowany przez ministerstwo do zaopiniowania przez wojewodę wileńskiego. Przesłany przez Związek Karaïmski projekt określony został projektem „A”, a projekt poprawiony i zaproponowany przez wojewodę określony został w dokumentacji ministerialnej jako projekt „B”. Wojewoda określił, że dokonane przez niego zmiany w projekcie miały charakter ogólny. Wskazywał jednocześnie na obowiązujące przepisy prawne, na których powinna opierać się relacja państwa do Karaïmskiego

⁸ Ustawa z dnia 21 kwietnia 1936 r. o *stosunku Państwa do Karaïmskiego Związku Religijnego w Rzeczypospolitej Polskiej*, Dz. U. Nr 30, poz. 241.

⁹ Po uchwaleniu Konstytucji marcowej Wileńskie Stowarzyszenie Karaïmów Opracowało projekty „Tymczasowych przepisów o stosunku rządu do związku religijnego i o zarządzaniu sprawami duchowymi Karaïmów” oraz „Statut karaïmskiej gminy wyznaniowej” i 6 czerwca 1923 r. zostały złożone do Delegata Rządu w Wilnie, w celu przesłania do Ministerstwa WRiOP. Projekty te nie mogły być procedowane, gdyż brakowało prawnego reprezentanta Karaïmskiego Związku Religijnego w osobie Hachana. Wszepchowski Zjazd Delegatów ludności karaïmskiej w Trokach w dniu 23 października 1927 r. wybrał Hachana w osobie Seraja Chana Szapszała, który wcześniej był Hachanem Taurydzkim.

¹⁰ AAN, MWRiOP, sygn. 1462, s. 1-6.

Związku Religijnego. Jego korekta opracowana została na wzorze norm, jakie istniały już w obrocie prawnym i zostały zastosowane w ustawie *o relacji państwa polskiego do Wschodniego Kościoła Staroobrzędowego*¹¹. Przepisy te znajdowały się w art. 1-3 projektu „B”. Wojewoda dokonał także uzupełnienia przepisów poprzez doprecyzowanie trybu wyboru Hachana i hazarów – art. 8, 9, 20 w projekcie „B” oraz zapewnienie państwu, przyjętego powszechnie w ustawodawstwie wyznaniowym, wglądu w sprawy związane z nominacją duchowieństwa – art. 9, 22 projektu „B”, zaakcentowanie przysługujących osobom duchownym przywilejów w związku z ich powołaniem i wypełnianiem obowiązków – art. 22 projektu „B”, uzupełnienie przepisów dotyczących prowadzenia ksiąg stanu cywilnego art. 25-26 projektu „B”¹².

Kolejny projekt statutu¹³ i ustawy¹⁴ pochodził z września 1932 r. Do niego wydana została dołączona opinia z Wydziału I Ministerstwa WRiOP dotycząca projektu ustawy o stosunku państwa do wyznania karaimskiego z dnia 24 lutego 1933 r. Wydział ten proponował wykorzystać formułę użytą w rozporządzeniu prezydenta *o stosunku państwa do Wschodniego Kościoła Staroobrzędowego* oraz rozporządzeniu Prezydenta Rzeczypospolitej z dnia 14 października 1927 r. *o uporządkowaniu stanu prawnego organizacji gmin wyznaniowych żydowskich*¹⁵. W opinii tej zaproponowano nową treść brzmienia ustawy¹⁶.

W październiku 1932 r. opracowany został następny projekt ustawy¹⁷ i statutu¹⁸. Kolejna korekta projektu ustawy dokonana została 23 października 1932 r. Jeszcze kolejna redakcja projektów aktów prawnych

¹¹ Rozporządzenie Prezydenta Rzeczypospolitej z dnia 22 marca 1928 r. *o stosunku Państwa do Wschodniego Kościoła Staroobrzędowego, nie posiadającego hierarchji duchownej*, Dz. U. Nr 38, poz. 363 [dalej: rozporządzenie *o stosunku Państwa do Wschodniego Kościoła Staroobrzędowego*].

¹² AAN, MWRiOP, sygn. 1462, s. 1-6.

¹³ AAN, MWRiOP, sygn. 1462, s. 94-113.

¹⁴ AAN, MWRiOP, sygn. 1462, s. 58-61.

¹⁵ Rozporządzenie Prezydenta Rzeczypospolitej z dnia 14 października 1927 r. *o uporządkowaniu stanu prawnego w organizacji gmin wyznaniowych żydowskich na obszarze Rzeczypospolitej Polskiej z wyjątkiem województwa śląskiego*, Dz. U. 1928, nr 52, poz. 5.

¹⁶ AAN, MWRiOP, sygn. 1462, s. 52-57.

¹⁷ AAN, MWRiOP, sygn. 1462, s. 123-30. Jedna z jego wersji maszynopisu posiada datę 18 października 1932 r., s. 131, 151.

¹⁸ AAN, MWRiOP, sygn. 1462, s. 190-98.

zrealizowana została 7 czerwca 1933 r.¹⁹ Ostatnia redakcja projektu ustawy nosiła datę 7 lipca 1933 r.²⁰, a statutu 8 lipca 1933 r.²¹

Ostatni projekt (IV) trafił do uzgodnień międzyresortowych z zainteresowanymi ministerstwami²². Podczas nich dokonano zmian. W tym czasie opracowano uzasadnienie projektu statutu i ustawy o stosunku państwa do wyznania kraińskiego. Uzasadnienie to wskazywało na uwarunkowania historyczne kształtowania się wspólnot karaïmskich, które w wyniku zaborów znalazły się na terenie zaboru rosyjskiego i austriackiego. Następnie określono potrzebę kompletnego zorganizowania prawnego wyznania karaïmskiego w Polsce. Prace nad w tym zagadnieniem trwały od 1927 r., kiedy to Wszechpolski Zjazd Delegatów wybrał Hachana w osobie Seraja Chana Szapszała²³. Natomiast część szczegółowa wskazywała na elementy zawarte w ustawie. Opisowywała zadania władzy zwierzchniej, sposób dokonywania wyborów i kontroli nad tymi wyborami władzy państwowej oraz wyboru organów pomocniczych. Wszyscy oni składali przysięgę, w której

¹⁹ AAN, MWRiOP, sygn. 1462, s. 228-47 (ustawa), s. 258-71 (statut).

²⁰ AAN, MWRiOP, sygn. 1462, s. 273-90.

²¹ AAN, MWRiOP, sygn. 1462, s. 314-29.

²² AAN, MWRiOP, sygn. 1463, s. 6; Były to ministerstwa: Spraw Zagranicznych, Spraw Wewnętrznych, Spraw Wojskowych, Skarbu, Sprawiedliwości, Komunikacji, Opieki Społecznej, Przemysłu i Handlu, Rolnictwa i Reform Rolnych.

²³ Seraja Szapszał – urodził się 8 maja 1873 r. w Bachczyseraju na Krymie. W 1894 r. rozpoczął studia z języka tureckiego na Uniwersytecie w St. Petersburgu, gdzie studiował język turecki, perski i hebrajski. W latach 1899-1908 był w Persji, gdzie m.in. był wychowawcą syna szacha perskiego. Po powrocie do Petersburga rozpoczął wykłady na uniwersytecie petersburskim z języka tureckiego oraz pracę w rosyjskim ministerstwie spraw zagranicznych. W 1911 r. objął funkcję wiceprezesa Towarzystwa Orientalistów Rosyjskich. W 1911 r. został wybrany hachanem trockim, jednak tej funkcji nie objął. W 1915 r. został hachanem taurydzkim i wyjechał na Krym. Założył tam w 1916 r. Bibliotekę Karaïmską i Karaïmskie Muzeum Narodowe oraz karaïmskie seminarium duchowne. Aktywną działalność przerwała wojna domowa w Rosji. W 1919 r. wyjechał do Stambułu, gdzie przebywał do 1928 r., kiedy objął funkcję hachana i przybył do Polski. W Wilnie prowadził działalność naukową w tamtejszym Uniwersytecie oraz w szkole nauk politycznych. Założył muzeum kanaryjskie w Trokach. W okresie II wojny światowej zabiegał o zachowanie dziedzictwa karaïmskiego. Podobne zabiegi czynił wobec władz sowieckich. Nie uzyskał zgody władz radzieckich na wyjazd do Polski. Pracował w Instytucie Historii i Prawa Akademii Nauk litewskiej SRR. Zmarł w Wilnie 18 listopada 1961 r. [Zajączkowski 1962, 91-92; Witkowski 2015, 167-69; Resler 2018, 384-85].

zawarty jest element lojalności i patriotycznego ustosunkowania się wobec władzy państwowej. Opisane zostały elementy majątkowe²⁴. Poszczególne ministerstwa po otrzymaniu dokumentacji przekazywały informacje o niezgłaszaniu²⁵ lub też zgłaszaniu uwag do przesłanych projektów²⁶.

Na zakończenie prac przygotowawczych odbyła się 1 czerwca 1934 r. w Ministerstwie WRiOP konferencja międzyministerialna. Dotyczyła ona dwóch projektów ustaw wyznaniowych: projektu ustawy o stosunku państwa do Muzułmańskiego Związku Religijnego w Rzeczypospolitej oraz stosunku państwa do Karaïmskiego Związku Religijnego w Rzeczypospolitej Polskiej wraz z projektami statutów tych związków. Przedmiotem konferencji były zgłoszone przez ministerstwa uwagi i wnioski w ramach konsultacji międzyministerialnych, które nie zostały uwzględnione przez Ministerstwo Wyznań Religijnych i Oświecenia Publicznego²⁷. Po niej dokonano ostatecznej redakcji projektu ustawy i statutu²⁸. Ostateczne zmiany prowadzone zostały podczas posiedzenia w dniu 31 października 1934 r.²⁹ i 19 listopada 1934 r.³⁰

Minister WRiOP w piśmie z dnia 23 listopada 1934 r. skierowanego na ręce Dyrektora Departamentu Wyznań Franciszka Potockiego zlecił mu dokonanie porozumienia z Hachanem Serają Szapszałem, jako prawnego przedstawiciela wyznania karaïmskiego, do projektów prawa o stosunku państwa do karaïmskiego związku religijnego³¹. W tym celu odbyło się w dniu 3 grudnia 1934 r. w Urzędzie Wojewódzkim w Wilnie posiedzenie władz religijnego związku karaïmskiego i władz polskich, reprezentowanych przez Dyrektora Departamentu WPiOR i wojewody wileńskiego. Podczas tego posiedzenia Hachan złożył Dyrektorowi Departamentu ostatecznie opracowany projekt statutu Karaïmskiego Związku Religijnego w Rzeczypospolitej w celu uznania go przez państwo w myśl postanowień art. 115 Konstytucji

²⁴ AAN, MWRIOP, sygn. 1463, s. 85-87.

²⁵ AAN, MWRIOP, sygn. 1463, s. 118 Ministerstwo Przemysłu i Handlu; s. 120 Ministerstwo Spraw Zagranicznych.

²⁶ AAN, MWRIOP, sygn. 1463, s. 119 Ministerstwo Poczty i Telegrafów; s. 124-35 Ministerstwo Spraw Wewnętrznych.

²⁷ AAN, MWRIOP, sygn. 1463, s. 159-66.

²⁸ AAN, MWRIOP, sygn. 1463, s. 167-90.

²⁹ AAN, MWRIOP, sygn. 1463, s. 363-68.

³⁰ AAN, MWRIOP, sygn. 1463, s. 371-73.

³¹ AAN, MWRIOP, sygn. 1463, s. 360.

marcowej. Projekt statutu został odczytany i podpisany własnoręcznie przez Hachana. Następnie odczytany został opracowany projekt rozporządzenia Prezydenta Rzeczypospolitej z mocą ustawy o stosunku państwa do Karańskiego Związku Religijnego w Rzeczypospolitej. Projekt ten został własnoręcznie podpisany przez Hachana Karańskiego³². Po dokonaniu tych czynności minister WRiOP wysłał pismo do Prezesa Rady Ministrów prośbą o nadanie tym projektom dalszego biegu³³. Zgodnie z okólnikiem nr 23 z 1935 r. wszystkie ministerstwa powinny do dnia 1 września złożyć wnioski, które chcą by były procedowane na najbliższej sesji zwyczajnej³⁴. Ministerstwo WRiOP przedłożyło plan prac legislacyjnych 8 sierpnia 1935 r. Wśród przedłożonych wniosków znajdowały się projekty m.in. statutu i ustawy o stosunku państwa do karańskiego związku religijnego³⁵. Rada Ministrów podjęła uchwałę o skierowaniu tych projektów do dalszych prac legislacyjnych w parlamencie w dniu 7 grudnia 1935 r.³⁶

4. Prace legislacyjne w Parlamencie

Efektem wcześniej przedstawionych prac podjętych przez władze państwowe i Hachana był rządowy projekt ustawy o stosunku państwa do Karańskiego Związku Religijnego w Rzeczypospolitej Polskiej³⁷. Projekt ustawy był omawiany na posiedzeniu Komisji Oświatowej w dniu 4 lutego 1936 r. Komisja po jego rozważeniu wносиła, aby uchwalić projekt ustawy bez żadnych poprawek³⁸. Sprawozdanie z posiedzenia Komisji przedstawił na posiedzeniu Sejmu w dniu 7 lutego 1936 r. poseł Jakub Hoffman, który omówił poszczególne artykuły projektu ustawy. Po przedstawieniu projektu ustawy przez posła sprawozdawcę przystąpiono do głosowania. Ponieważ nikt nie zgłaszał żadnych zapytań odbyło się drugie czytanie, a po nim

³² AAN, MWRiOP, sygn. 1463, s. 361-62.

³³ AAN, MWRiOP, sygn. 1463, s. 386-87.

³⁴ AAN, MWRiOP, sygn. 1463, s. 427.

³⁵ AAN, MWRiOP, sygn. 1463, s. 428.

³⁶ AAN, MWRiOP, sygn. 1463, s. 445.

³⁷ Rządowy projekt ustawy o stosunku państwa do Karańskiego Związku Religijnego w Rzeczypospolitej Polskiej, druk sejmowy nr 21 z 1936 r.

³⁸ Sprawozdanie Komisji Oświatowej o rządowym projekcie ustawy o stosunku państwa do Karańskiego Związku Religijnego w Rzeczypospolitej Polskiej, druk sejmowy nr 56 z 1936 r.

trzecie, które spowodowało uchwalenie projektu ustawy³⁹. Następnie projekt trafił do senackiej Komisji Prawniczej, która obradowała nad nim na posiedzeniach w dniach 18 i 28 lutego 1936 r. Komisja wniosła kilka poprawek głównie o charakterze redakcyjnym⁴⁰. Sprawozdanie z posiedzenia komisji Senatu przedstawił na 7 posiedzeniu Senatu w dniu 6 marca 1936 r. senator Tadeusz Stanisław Młodkowski. Podczas głosowania w Senacie najpierw przegłosowano poprawki komisji, a następnie cały tekst ustawy. Ustawa trafiła ponownie do sejmowej Komisji Oświatowej, która na posiedzeniu w dniu 13 marca 1936 r. rozważała zmiany wprowadzone przez Senat⁴¹. Sprawozdanie z posiedzenia komisji złożył na 21 posiedzeniu Sejmu w dniu 17 marca 1936 r. poseł J. Hofman. Po jego przemówieniu przystąpiono do głosowania. Najpierw głosowano poprawki wprowadzone przez Senat i zaakceptowane przez Komisję Oświatową. Poprawki te zostały przyjęte przez Sejm, natomiast zmiany Senatu których nie zarekomendowała Komisja Oświatowa zostały przez Sejm odrzucone zgodnie z regulaminem większością 3/5 głosów⁴². Ustawa została opublikowana w Dzienniku Ustaw w dniu 24 kwietnia 1936 r.⁴³

Zakończenie

Prace nad prawną regulacją Karaïmskiego Związku Religijnego rozpoczęły się w 1928 r. i posiadały zmienne zaangażowanie władz państwowych. Zwiększenie aktywności nastąpiło po 1932 r., co zaowocowało powstawaniem nowych projektów ustawy i statutu w Ministerstwie WRiOP i przeprowadzeniem konsultacji. Prace na etapie rządowym zakończone zostały w grudniu 1935 r. akceptacją zaproponowanych norm prawnych przez prawnego przedstawiciela Karaïmskiego Związku Religijnego, które miało miejsce podczas zebrania w Wilnie 3 grudnia 1935 r. Z zachowanej

³⁹ Sprawozdanie z scenograficzne z 9 posiedzenia Sejmu Rzeczypospolitej Polskiej w dniu 7 lutego 1936, , s. 5.

⁴⁰ Sprawozdanie Komisji Prawniczej w projekcie ustawy o stosunku państwa do Karaïmskiego Związku Religijnego w Rzeczypospolitej, druk Senatu nr 23 z 1936 r.

⁴¹ Sprawozdanie Komisji Oświatowej o zmianach wprowadzonych przez Senat do uchwalonego przez Sejm w dniu 7 lutego 1936 r projektu ustawy o stosunku państwa do Karaïmskiego Związku Religijnego w Rzeczypospolitej Polskiej, druk Sejmu nr 97 z 1936 r.

⁴² Sprawozdanie scenograficzne z 21. posiedzenia Sejmu w dniu 17 marca 1936 r., s. 45-46.

⁴³ Dz. U. z 1935 r., Nr 30, poz. 241.

dokumentacji ministerstwa WRiOP trudno jest określić jaki był wkład przedstawicieli Karaïmskiego Związku Religijnego w proces kształtowania norm statutu i ustawy. Zachowane projekty aktów normatywnych nie posiadają adnotacji osobowych, dlatego trudno jest wskazać, kto dokonywał analizy i korekt poszczególnych przepisów. Niezaprzeczalnym był fakt, że proces konsultacji zakończył się wspólnym porozumieniem, czym wypełnione zostały w całości normy określone w art. 115 Konstytucji marcowej i opracowane propozycje aktów normatywnych przyjęte zostały, zaakceptowane i własnoręcznie podpisane przez Hachana Seraja Szapsała.

PIŚMIENNICTWO

- Baszak, Łukasz. 2015. „Prace legislacyjne nad ustawą o stosunku Państwa do Karaïmskiego Związku Religijnego w Rzeczypospolitej Polskiej.” *Folia Iuridica Universitatis Wratislaviensis* 4, nr 1:127-44.
- Chałupczak, Henryk, Tomasz Browarek, i Nina Zielińska. 1998. *Mniejszości narodowe w Polsce 1918-1995*. Lublin: Wydawnictwo UMCS.
- Gąsiorowski, Stefan. 2008. *Karaimi w Koronie i na Litwie w XV–XVIII wieku*. Kraków–Budapeszt: Wydawnictwo Austeria.
- Gąsiorowski, Stefan. 2012. „Karaimi w dawnej Rzeczypospolitej (XVI–XVIII wiek).” W *Karaimi*, red. Beata Machul-Telus, 25-33. Warszawa: Wydawnictwo Sejmowe.
- Kobecki, Emil. 1924. „W sprawie stosunku Karaimów do rządu, organizacje duchownych, władz karaïmskich oraz wewnętrznego ustroju gmin karaïmskich.” *Myśl Karaïmska* z. 1:7-8.
- Krasowski, Krzysztof. 1988. *Związki wyznaniowe w II Rzeczypospolitej. Studium historycznoprawne*. Warszawa–Poznań: Wydawnictwo PWN.
- Leszczyński, Paweł A. 2006. *Centralna administracja wyznaniowa w II RP. Ministerstwo Wyznań Religijnych i Oświecenia Publicznego*. Warszawa: Wydawnictwo Naukowe Semper.
- Możdżonek, Waldemar. 2007. „Karaimi – naród zapomniany.” *Forum Politologiczne* 5:267-82.
- Pelczyński, Grzegorz. 1995. *Najmniejsza mniejszość. Rzecz o Karaimach polskich*. Brak inf. o miejscu wydania: Wydawnictwo Stanisław Kryciński i Towarzystwo Karpacki. Brak miejsca wydania w książce.
- Pilecki, Szymon. 2012. „Karaïmskie życie rodzinne, społeczne i religijne okresu międzywojennego czas wojny decyzji o przyjeździe do Polski.” W *Karaimi*, red. Beata Machul-Telus, 34-52. Warszawa: Wydawnictwo Sejmowe.

- Resler, Tomasz. 2016. „Prawne aspekty funkcjonowania społeczności karaimek w II Rzeczypospolitej.” *Almanach Karaimski* nr 5:119-35.
- Resler, Tomasz. 2018. „Seraja Szapszał – hachan karaimek w Drugiej Rzeczypospolitej w świetle dokumentów Ministerstwa Wyznań Religijnych i Oświecenia Publicznego.” *Czasopismo Prawno-Historyczne* 70, nr 2:383-400.
- Sawicki, Jakub. 1937. *Studia nad położeniem prawnym mniejszości religijnych w państwie polskim*. Warszawa: Wydawnictwo Kasy im. Mianowskiego IPPTN.
- Tyszkiewicz, Jan. 2012. „Dzieje Karaimów w państwie polsko litewskim do końca XX wieku i ich związki z Krymem.” W *Karaimi*, red. Beata Machul-Telus, 11-24. Warszawa: Wydawnictwo Sejmowe.
- Witkowski, Rafał. 2015. „Epizod z życia Seraji Szapszała.” *Almanach Karaimski* 4:167-72.
- Wróblewska, Urszula. 2014. „Sytuacja prawna Karaimów w Drugiej Rzeczypospolitej Polskiej w świetle aktów ustawodawczych.” W *Państwo-religia. Instytucje państwowe i obywatele wobec religii w Europie Środkowo-Wschodniej w XX wieku*, red. Jan Durka, 129-48. Kalisz: Wydawnictwo Kaliskiego Towarzystwa Przyjaciół Nauk.
- Wysoczański, Wiktor, i Michał Pietrzak. 1997. *Prawo kościołów i związków wyznaniowych nierzymskokatolickich w Polsce*. Warszawa: Chrześcijańska Akademia Teologiczna.
- Zajączkowski, Ananiasz. 2003. *Zarys religii karaimek*. Warszawa: Wydawnictwo Bitik.
- Zajączkowski, Izaak. 1937-1938. „Akty ustawodawcze o Karaimskim Związku Religijnym Rzeczypospolitej Polskiej.” *Mysł Karaimski* 12:73-78.
- Zajączkowski, Włodzimierz. 1962. „Seraja Szapszał (8 V 1876-18 XI 1961).” *Przegląd Orientalistyczny* nr 1:91-92.